

Hrvatski dom u Đakovu

ŽELJKO LEKŠIĆ

Đakovo, Republika Hrvatska

Od početka 20. stoljeća nastojanjem i djelatnošću društava Hrvatskoga sokola izgrađeni su brojni Hrvatski domovi u većim i manjim mjestima Hrvatske. U društvenom, kulturnom i političkom životu imali su Hrvatski domovi, napose u manjim mjestima, istaknutu ulogu. Na temelju arhivskoga gradiva, tiska i literature autor je prikazao historijat Hrvatskoga doma u Đakovu, od inicijative za njegovu izgradnju do potkraj 20. stoljeća.

Od sredine druge polovice 19. stoljeća osnivaju se društva Hrvatskog sokola u svim gradovima Slavonije te je tako 1906. godine osnovan i Hrvatski sokol u Đakovu.¹ Društvo je osnovalo pedesetak Đakovčana, a kasnije se članstvo znatno povećalo.

Svoje vježbe, predavanja i priredbe društvo je održavalo u dvorani svratišta "Central", Dobrovoljnoga vatrogasnog društva i u školskim prostorijama. Zalaganjem tadašnjeg gradonačelnika Antuna Švarcmajera², društvo je dobilo na korištenje dvoranu u školskoj zgradi. Međutim,

¹ O Hrvatskom sokolu u Đakovu vidjeti: Krešimir PAVIĆ, "Hrvatski sokol u Đakovu do 1914.", *Povijest sporta* (dalje: PS), br. 44., god XI. (1980.), 217.-221.; Isti, "Novi podaci o društvu Hrvatski sokol u Đakovu", PS, br. 68., god XVII. (1986.), 142.-144.; Isti, "Sport u Đakovu do I. svjetskog rata", PS, br. 80., god XX. (1986.), 313.-320.; Vladimir GEIGER, "Značka Hrvatskog sokola Đakovo iz 1926. godine, PS, br. 87., god XXI. (1990.), 47.-48.; Eugen NJIRJAK, "Hrvatski sokol u Đakovu", *Đakovački glasnik* (Đakovo) (dalje: ĐG), god. II., br. 28, 27. X. 1995., 20.; Isti, "Hrvatski sokol u Đakovu", ĐG, god. II, br. 29, 10. XI. 1995., 20.; Isti, "Zdrav duh u zdravom tijelu", ĐG, god. II, br. 30, 24. XI. 1995., 20.; Isti, "Hrvatski sokol u Đakovu poslije I. svjetskog rata", ĐG, god. II, br. 31, 8. XII. 1995., 20.; Isti, "Dvadeseta obljetnica i posveta zastave Hrvatskog sokola u Đakovu", ĐG, god. II, br. 32, 22. XII. 1995., 26.; Isti, "Još o dvadesetoj obljetnici i posveti zastave hrvatskog sokola u Đakovu 21. i 22. kolovoza 1926.", ĐG, god. III, br. 33, 12. I. 1996., 14.; Isti, "Ustroj hrvatskog sokolskog saveza", ĐG, god. III, br. 34, 26. I. 1996., 20.; Isti, "Djelatnost hrvatskog sokola Đakovo poslije proslave obljetnice i posvete zastave", ĐG, god. III, br. 35, 9. II. 1996., 20.; Isti, "Nastavak rada i aktivnosti u 1928. godini Hrvatskog sokola u Đakovu", ĐG, god. III, br. 36, 23. II. 1996., 20.; Isti, "Još o burnoj 1928. godini", ĐG, god. III, br. 37, 8. III. 1996., 20.; Zvonko BENAŠIĆ, "90 godina od osnutka Hrvatskog sokola. Hrvatski sokol i (Jugo)sokol", ĐG, god. IV, br. 55, 16. I. 1997., 16.

nedugo zatim društvo je istjerano iz zgrade. Neko vrijeme prije Prvoga svjetskog rata vježbalo se i u Urichovoj gostionici, a kako on nije htio urediti dvoranu prema sporazumu, sklopljena je pogodba s Dragutinom Wimmerom, koji je također imao dvoranu.

Nakon izbijanja Prvoga svjetskog rata djelovanje Hrvatskog sokola je zabranjeno. Poslije rata 1919. godine, ujedinjeni su hrvatski, srpski i slovenski sokoli u jugoslavenski sokolski savez. Hrvatsko sokolstvo istupilo je iz tog saveza 1922. godine. Hrvatski sokol ponovno je utemeljen u Zagrebu, a zatim i u drugim mjestima. Dana 11. rujna 1922. godine održana je u Đakovu skupština u kojoj je izabran privremeni odbor, a 17. rujna konstituirajuća skupština. Od tada su postojala dva sokolska društva u Đakovu: Hrvatski sokol i Sokolsko društvo (koje je bilo udruženo u Jugoslavenski sokol), a također je postojalo klerikalno sportsko društvo Orao, osnovano 1912. godine. Hrvatski sokol je pokretao akcije 1923. i 1924. godine o spajanju sokolskih društava, odnosno o pristupanju Sokolskog društva Hrvatskom sokolu, ali bezuspješno.

Pripreme za izgradnju Hrvatskog doma

Mnogi domovi pod nazivom Hrvatski dom ili Hrvatski sokolski dom bili su u ono vrijeme već sagrađeni ili se započelo s gradnjom u većim mjestima diljem Hrvatske, pa tako i u Slavoniji. Godine 1922. osnovan je u Đakovu odbor za gradnju Hrvatskog doma.³ U njega je nekoliko đakovačkih društava slalo svoje predstavnike.

Na sjednici Odbora Hrvatskog sokola održanoj 21. studenog 1922. godine određen je Dragan Devčić⁴ kao delegat u odbor za gradnju Hrvatskog doma. Poznato nam je da su đakovački obrtnici također imenovali izaslanika u taj odbor. Zsigurno su izaslanike imenovala sva veća društva u gradu jer su u tome vidjeli interes. Tako je i pjevačko društvo "Preradović" bilo zainteresirano za gradnju takovog doma, jer se smatra-

² Dr. Antun Švarcmajer (Đakovo, 1861. - Đakovo, 1932.), odvjetnik, kraljevski javni bilježnik, sudac, saborski zastupnik i općinski načelnik. Od 1892. do 1906. godine sudjelovao je na izborima i biran za narodnog zastupnika u Đakovu kao kandidat unionističke Narodne stranke. Godine 1911. neuspjelo se kandidirao na listi Hrvatsko-srpske koalicije. Bio je općinski načelnik u Đakovu u nekoliko mandata, u vrijeme kojih je u Đakovu vrlo mnogo građeno, zatim potkraj života i sudac kotarskog suda u Đakovu.

³ Ukratko o historijatu Hrvatskog doma u Đakovu vidjeti: Željko LEKŠIĆ, "Nastanak i izgradnja "Hrvatskog doma" u Đakovu", ĐG, god. IV, br. 64, 27. V. 1997., 29.; Isti, "Posveta doma 11. srpnja, a svečano otvorenje 25. srpnja 1937.", ĐG, god. IV, br. 65, 5. VI. 1997., 20.; Isti, "Novi Dom kulture otvoren u travnju 1986., a Hrvatski dom postaje 1991.", ĐG, god. IV, br. 66, 19. VI. 1997., 14.; Isti, "Hrvatski dom 1975. godine", ĐG, god. IV, br. 67, 3. VII. 1997., 24.; Isti, "Hrvatski dom u Đakovu", *Đakovački vezovi. Jubilarna revija 1967-1998.*, Đakovo, 1998., 77.-81.

⁴ Dragan Devčić (? , 1882. - Đakovo, 1945.), gostioničar i svratištar, predvodnik Hrvatske zajednice u Đakovu od njezina osnutka 1919. godine, kasnije prvak Hrvatske seljačke stranke u Đakovu te općinski načelnik u nekoliko mandata.

*Zgrada Doma kulture u Đakovu, nekadašnjeg Hrvatskog doma.
Snimak načinjen 1978. godine.*

lo da će u njemu društvo naći svoje društvene prostorije.⁵ Možemo pretpostaviti da je odbor osnovan na inicijativu Hrvatskog sokola u Đakovu.

Između dvaju sokolskih društava bilo je inače nesuglasica. Ideja Sokolskog društva nije bila samo obrana hrvatstva, već je ono gradilo u korist slavenstva, štoviše i čovječanstva.⁶ Tako je bilo izvjesnih nesuglasica i u vezi s pitanjem izgradnje doma. Iz “Spomen-spisa Sokolskog društva u Djakovu 1906.-1926.” (Jugoslavenski sokol, op. Ž. L.) saznajemo sljedeće: “Društvo je imalo da izdrži mnogu borbu, je se primjerice kod osnutka odbora za gradnju hrvatskog doma u Djakovu nijesu htjeli odazvati Hrvatski Sokol i Hrvatska Čitaonica, jer da ne mogu saradjevati sa Sokolom, pa kasnije naše društvo nije pozivano unatoč protesta”.⁷ Sokolsko društvo (Jugoslavenski sokol) nije sudjelovalo u odboru za izgradnju doma.

Godine 1923. osnovano je društvo Hrvatski dom u Đakovu. Svrha društva određena je Pravilima društva⁸, a to je “sagraditi i uzdržavati

⁵ “Kako je u Đakovu osnovano društvo “Hrvatski dom” u Đakovu, u kom je “Preradović” mislio naći kada tada svoje društvene prostorije, to je “Preradović” od čiste dobiti Katarinskog i Silvestarskog koncerta darovao društvu “Hrvatski dom” u Đakovu svaki put po 3000 K. (ukupno 6000 K.)”. Mato HORVAT, *Spomenica hrvatskog pjevačkog društva “Sklad-Preradović” u Đakovu 1863-1939*, Đakovo 1939., 245.

⁶ *Spomen-spis Sokolskog društva u Djakovu 1906.-1926.*, Đakovo 1926., 22.

⁷ Isto, 37.

⁸ Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (dalje: HDA), fond Pokrajinska uprava za Hrvatsku i Slavoniju, Upravno odjeljenje, VIII-10 21844/1923, SP 2950/1923., Pravila društva Hrvatski dom u Djakovu.

svoj vlastiti dom i time osigurati bolji ekonomski razvitak svim djakovačkim hrvatskim društvima, - našim članovima, kojima je cilj umjetnost, znanost, zabava te unapredjenje društvenih odnosa /:u za to priredjenim prikladnim prostorijama:/".⁹ Za slučaj prestanka društva, Pravilima je određeno da s imovinom društva ima upravljati Matica hrvatska u Zagrebu, sve dok se u Đakovu ne osnuje novo društvo s jednakom svrhom, a ako se takvo društvo ne osnuje u roku od deset godina treba se imovina predati u vlasništvo Matice hrvatske u Zagrebu.¹⁰ Predsjednik toga društva bio je Mato Šarčević, a tajnik odvjetnik dr. Ante Crvić.¹¹

Glavna zadaća odbora, a kasnije društva, bila je prikupljanje novca. U tu svrhu bili su organizirani koncerti ili zabave. Tako je 15. veljače 1924. godine održan veliki koncert za gradnju Hrvatskog doma u Đakovu.¹² Zatim, u svratištu "Central" održana je velika zabava 12. studenog 1924. godine u svrhu prikupljanja doprinosa "da se ostvari misao izgradnje Hrvatskog doma u Đakovu".¹³ Na toj zabavi je bio i koncert na kojem je sudjelovalo i pjevačko društvo "Preradović".¹⁴ Sudjelovalo je i Sokolsko društvo u Đakovu s dvjema točkama.¹⁵ Dana 3. prosinca 1924. godine održan je koncert čiji je prihod bio djelomično namijenjen za gradnju Hrvatskog doma, koji je ponovljen sutradan popodne. Društvu za gradnju Hrvatskog doma dano je 1.000 dinara.¹⁶ Dana 26. veljače 1927. godine održana je zabava u gostionici Tome Jelešića "u korist gradnje društvenog doma", na kojoj je sudjelovao i tamburaški zbor Hrvatskog sokola.¹⁷

Nakon što je skupljeno nešto novca, upravni odbor Hrvatskog sokola u Đakovu na svojoj sjednici održanoj 2. veljače 1927. godine donio je zaključak o gradnji Hrvatskoga sokolskog doma.¹⁸ Izabran je u tu svrhu posebni građevni odbor (predsjednik Dragan Devčić, tajnik Franjo

⁹ Isto.

¹⁰ Isto.

¹¹ Isto.

¹² M. HORVAT, n. dj., 253.

¹³ *Narodni list - Jugoslavensko napredno glasilo* (Đakovo), br. 45, 8. XI. 1924., 3; M. HORVAT, n. dj., 259.

¹⁴ M. HORVAT, n. dj., 259.

¹⁵ Spomen-spis Sokolskog društva, nav. dj., 38.

¹⁶ M. HORVAT, n. dj., 259.-260.

¹⁷ *Spomenica*, Đakovo 1928., 6, (rukopis; kopija u posjedu autora). Na *Spomenici* nije navedeno tko je njezin autor. Pisac *Spomenice* je ili Suljo Smailbegović ili Mato Horvat. Vjerojatno je to povelja koja se spominje kod polaganja kamena temeljca.

¹⁸ *Spomenica*, n. dj., 9.

Čanić, kasnije Suljo Smailbegović,¹⁹ odbornici Ivan Gabut, Stjepan Matajs,²⁰ dr. Mato Horvat,²¹ Adam Brajer, Tomo Švenda,²² Josip Heffer, Ivan Pavić, Pavao Matajs²³ i Jeronim Basi,²⁴ i blagajnik Ivan Pavić, kasnije Ivan Mitrović).²⁵ Građevni odbor ubrzo se sastao 17. veljače 1927. godine, a najvažnije pitanje koje je tada trebalo riješiti bilo je pitanje gradilišta.²⁶ Odbor se kasnije sastajao svakog tjedna.

Pogodno zemljište za gradnju takve zgrade bilo je općinsko gradilište u Školskoj ulici (sada Ulica kralja Tomislava) preko puta vlastelinskog mlina. Na toj parceli bila je nekoć općinska kuća, prema staroj jedinstvenoj numeraciji iz 19. stoljeća²⁷ s kućnim brojem 27, u kojoj je prije bio baždarski ured. Ta je kuća srušena 1880. godine.²⁸ Prazan prostor je zatim općina iznajmljivala. Prije Prvoga svjetskog rata ovdje su braća Ringwald držala daščaru. Poslije Prvoga svjetskog rata daščaru je ondje držao Atanasije Subotić.²⁹ Općinsko zastupstvo trgovišta Đakovo donijelo je zaključak 28. veljače 1927. godine da se Hrvatskom sokolu dodijeli besplatno gradilište za gradnju doma, vrijedno 30.000 dinara, uz uvjet da u slučaju razlaza Hrvatskog sokola zemljište ponovno postane vlasni-

¹⁹ Suljo Smailbegović (? - 1945.?), geodetski inženjer, neko vrijeme tajnik te podstarješina Hrvatskog sokola u Đakovu. Od svibnja 1941. godine bio je zamjenik zapovjednika hrv. ustaškog stana za mjesto i kotar Đakovo. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata bio je u Đakovu zapovjednik bojne, poznate među Đakovčanima kao "Suljina bojna". Poslije Drugoga svjetskog rata sudbina mu je nepoznata.

²⁰ Stjepan Matajs (Đakovo, 1882. - Đakovo, 1937.), građevinski poduzetnik.

²¹ Dr. Mato Horvat (Đakovo, 1891. - Đakovo, 1983.), od 1919. do 1928. godine bio je sudac u Đakovu. Bio je istaknuti kulturni djelatnik. Djelovao je u HPD "Preradović" i u Hrvatskom sokolu. Početkom 1928. godine bio je premješten u Županju. Zbog političkog djelovanja bio je uhićen, a kasnije i otpušten iz službe 1931. godine. Zatim je radio u odvjetničkim uredima u Zagrebu i Đakovu, do sredine 1937. godine, kada je bio amnestiran te postavljen za okružnog suca u Slavonskoj Požegi, gdje je kasnije postao i predsjednikom Sudbenog stola. Godine 1941. premješten je za predsjednika Sudbenog stola u Osijeku. Poslije Drugoga svjetskog rata neko je vrijeme bio u zatvoru. Napisao je Spomenicu hrvatskoga pjevačkog društva "Sklad-Preradović" u Đakovu 1863.-1939.

²² Tomo Švenda (Đakovo, 1888. - Đakovo, 1939.), trgovac.

²³ Pavao Matajs (Đakovo, 1896. - Đakovo, 1960.), građevinski poduzetnik.

²⁴ Jeronim (Jerko) Bassi (Đakovo, 1901. - Đakovo, 1958.), neko vrijeme tajnik Hrvatskog sokola u Đakovu.

²⁵ *Spomenica*, n. dj., 9.-10.; Izvještaj tajnika građevnog odbora Hrvatskog sokola u Đakovu podnesen Glavnoj skupštini održanoj dne 2. II. 1928. godine, Muzej Đakovštine, Đakovo, inv. br. 1321 (dalje: Izvještaj tajnika građevnog odbora od 2. II 1928.).

²⁶ Izvještaj tajnika građevnog odbora od 2. II. 1928.

²⁷ O staroj numeraciji kuća u Đakovu: Željko LEKŠIĆ, "Numeracija kuća u Đakovu iz sredine 19. stoljeća", *Đakovački vezovi. Jubilarna revija 1967-1991.*, Đakovo, 1991., 82.

²⁸ Mirko MARKOVIĆ, "Đakovo i Đakovština", *Zbornik Đakovštine*, br. 1, JAZU, Centar za znanstveni rad Vinkovci, Zagreb 1976., 207.

²⁹ Isto.

*Polaganje kamena temeljca za Hrvatski sokolski dom u Đakovu
dana 11. studenoga 1928. godine.*

štvo upravne općine Đakovo.³⁰ Tako se trgovište Đakovo osiguralo od mogućnosti da zemljište u slučaju likvidacije društva, koja je prijetila, prijeđe bilo u državno ili neko drugo vlasništvo. Zemljište je bilo veličine 504 četvorna hvata, odnosno 1813m².³¹ Hrvatski sokol je platio za prijenos vlasništva pristojbu od 2.400 dinara, a molba poslana Ministarstvu financija kojom se tražio oprost pristojbe bila je odbijena.³²

Dana 14. kolovoza 1927. godine održao je Hrvatski sokol na svom zemljištu prvu javnu vježbu, koje su se održavale prije nego što se počelo s gradnjom.³³ Javna vježba održana 8. kolovoza 1928. godine bila je vjerojatno posljednja na tom vježbalištu, jer se uskoro prišlo gradnji doma.³⁴

³⁰ Očitovanje od 19. 3. 1927. godine odloženo u Zemljišno knjižnoj službi Općinskog suda u Đakovu pod brojem Z-1467/27, koje su potpisali na strani općine općinski načelnik Dragan Devčić i općinski odbornici dr. Antun Švarcmajer i Vojislav Piller, a na strani Hrvatskog sokola starješina Ivan Gabut i tajnik Jeronim Bassi.

³¹ Zemljište se sastojalo od: katastarske čestice br.(dalje k.č br.) 200 Kuća broj 27 i dvorište u Djakovu, sa 352 četvorna hvata (dalje: čhv) i k.č.br. 199 Vrt u Djakovu, sa 152 čhv iz zemljišno knjižnog uloška (dalje: zk. ul.) br. 1246. Zemljišno knjižni odjel Općinskog suda u Đakovu.

³² Izvještaj tajnika gradjevnog odbora od 2. II. 1928.

³³ *Spomenica*, n. dj., 7.

³⁴ Isto, 8.

Nakon rješavanja pitanja gradilišta, prišlo se rješavanju pitanja novca, odnosno darova za gradnju te je utvrđeno da Dom ima četiri vrste članova: 1. dobrotvore, koji daruju najmanje 2.000 dinara, 2. utemeljitelje, koji daruju najmanje 1.000 dinara, 3. podupirajuće, koji daruju najmanje 240 dinara i 4. darovatelje, koji daruju bilo koju svotu ispod 240 dinara. Na samom početku skupljanja najveće priloge dali su Jeronim i Katica Bassi, i to 10.000 komada opeke u vrijednosti 5.000 dinara, Ivan i He-dviga Gabut vagon pijeska i 12 mtc vapna u vrijednosti 2.000 dinara, Dragan i Paula Devčić 2.000 dinara, Tomo i Julijana Švenda 2.000 dinara, Stjepan i Katica Matajs 2.000 dinara i drugi.³⁵ Prilozi za gradnju su skupljeni i "škrabicama" postavljenim u trgovinama i gostionicama. Skupljanje novčanih sredstava se ograničilo na samo Đakovo, budući da se smatralo da sabiranje izvan mjesta ne bi ionako imalo nekog uspjeha. U popisima se uočava da su priloge za gradnju, osim Hrvata, davali i pripadnici drugih naroda, posebice su se isticali Nijemci i Židovi.

Građevni odbor je preko Saveza stupio u vezu s građevnim stručnjakom Aleksanderom Freudenreichom³⁶ iz Zagreba, koji je zajedno s Pavlom Deutschom imao tvrtku pod nazivom "Arhitekti-Freudenreich & Deutsch - graditelji", a koji se posebno bavio izgradnjom društvenih domova. On je uz cijenu od 500 dinara izradio idejni nacrt, koji je Odbor prihvatio na svojoj sjednici od 15. svibnja 1927. godine "jer predviđa modernu zgradu sa velikom dvoranom sa galerijama, pozornicom i svim potrebnim nuzprostorijama, te velegradskim izgledom",³⁷ kako stoji u izvješću.

Građevni odbor je na sjednici od 30. kolovoza 1927. godine donio zaključak da se na gradilištu iskopa bunar, kako bi se osigurala voda pri gradnji. Iskopan je bunar dubine 13 metara, a širine 1,5 metar, pod nad-

³⁵ Isto.

³⁶ Aleksander Freudenreich (Zagreb, 1892. - Zagreb, 1974.), arhitekt. Rodio se u poznatoj obitelji zagrebačkih kazališnih umjetnika. Osnovnu školu započeo je u Varaždinu, a završio u Zagrebu. U Zagrebu je završio Graditeljsku školu te Arhitektonski odjel umjetničke akademije u Zagrebu, a 1919. godine položio je ispit za ovlaštenoga graditelja. Projektirao je oko 500 objekata, od čega je oko 300 sagrađeno. Uz redoviti graditeljski rad mnogo je proučavao gradnju zgrada s dvoranama, posebno Hrvatskih domova, i prosvjetnih zgrada. Pri tome mu je svakako pomoglo što je poznavao glumačku umjetnost od svoje najranije mladosti, i što je godinama surađivao u Hrvatskom sokolu. Projektirao je Hrvatske domove u Ivanić Gradu, Đakovu, Garešnici, Daruvaru, Ladanjama Donjim, Đeletovcima. Na raznim javnim natjecajima nagrađeno je oko 30 njegovih projekata. Zamislio je i proveo 1925. godine gradnju mogile u Maksimiru u povodu proslave 1000-godišnjice hrvatskog kraljevstva. Napisao je tri knjige: *Prosvjetna ognjišta*, 1943., *Narod gradi na ogoljalom krasu*, 1962, i *Kako narod gradi*, 1972. Intenzivno je radio u društvu hrvatskih graditelja, te je bio i predsjednik toga društva, a ujedno i jedan od urednika društvenoga stručnog priručnika *Graditelj*. Od 1927. do 1932. godine bio je gradski zastupnik u Zagrebu. Uz posao u svojoj struci, posvetio je Freudenreich slobodno vrijeme kazališnoj umjetnosti.

³⁷ Izvještaj tajnika građevnog odbora od 2. II. 1928.

zorom Stjepana Matajsa i Dragana Devčića.³⁸ Na gradilištu je bila i zgrada koja je služila kao stan podvornika, a u istoj je bila smještena i Hrvatska čitaonica, kao i dio društvene imovine. Društvo je dobilo na dar 27.000 komada opeka, a zaključkom od 29. svibnja 1927. godine kupljeno je još 100.000 komada opeke od đakovačkih ciglara, i to od ciglane Bassi 50.000, a isto toliko i od ciglane Fratrić i Brand.³⁹

Bilo je planirano da se gradi postupno, to jest najprije dvoranu s pozornicom, a poslije nusprostorije odnosno ulični dio zgrade. Freudenberg je došao u Đakovo pogledati gradilište te je na sjednici 23. lipnja 1927. godine dogovoreno da će izraditi nacрте za 12.000 dinara. Građevni odbor je nacрте prihvatio na sjednici 8. kolovoza 1927., a proračune i troškove 3. rujna 1927. godine te je na temelju njih zatražena građevna dozvola. Sresko poglavarstvo izdalo je dozvolu svojom odlukom od 25. studenoga 1927. u trajanju od godinu dana. Gradnja je tada mogla započeti.

Na sjednici Građevnog odbora od 12. veljače 1928. godine donesen je zaključak da se zamole graditelji Domes⁴⁰ i Pelcer iz Osijeka te Mijo i Stjepan Matajs iz Đakova da na temelju Freudenbergovih troškovnika dostave ponudu za izgradnju. Stigle su dvije ponude, i to Pelcera i braće Matajs, dok Domes, od kojeg se to zasigurno očekivalo, nije dao ponude.⁴¹

U svibnju 1928. godine Brodska je imovna općina sa sjedištem u Vinčincima doznala 5.000 dinara za gradnju doma,⁴² što su u ono vrijeme bila značajna sredstva.

Na sjednici Upravnog odbora Hrvatskog sokola održanoj 4. kolovoza 1928. godine zaključeno je "da se odmah pristupi gradnji Hrv. Sokolskog doma i da se za sada imaju izgraditi samo najvažnije, tj. Dvorana sa pozornicom i nuzprostorijama".

Gradnja doma povjerena je Miji i Stjepanu Matajs, građevinskim poduzetnicima iz Đakova, budući da je njihovu ponudu od 268.409 dinara Odbor prihvatio kao najpovoljniju. Ona se odnosila na gradnju dvorane

³⁸ Isto.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Ivan Eduard Domes (Wigstadt u Šleskoj, ? - ?). Početkom 20. stoljeća doselio se u Đakovo, gdje je ispunio propisane uvjete potrebne za vođenje graditeljskog obrta, te je dobio obrtnu dozvolu. Preuzeo je poslove izgradnje zgrade općinskog poglavarstva, kapele na groblju, te crkve u Đakovačkoj Satnici. Godine 1903. dobio je obrtnu dozvolu i u Osijeku te se tamo odselio. U Osijeku je gradio brojne secesijske zgrade, a 1908. gradio je i novi samostan sestara Svetog križa u Đakovu.

⁴¹ *Spomenica*, n. dj., 9.

⁴² Isto, str. 8.

⁴³ Izvještaj Gradjevnog odbora Hrvatskog sokola u Đakovu, podnesen glavnoj skupštini obdržanoj dne 2.II. 1929., Muzej Đakovštine, Đakovo (dalje: Izvještaj Gradjevnog odbora od 2. II. 1929.).

s pozornicom i galerijama pod krovom, što bi se izvelo 1928. godine, a ostalo iduće godine.⁴⁴

U to je vrijeme starješina Hrvatskog sokola u Đakovu bio Ivan Gabut, podstarješina Suljo Smailbegović, tajnik Jeronim Bassi, blagajnik Pero Meršilc, a članovi upravnog odbora dr. Miroslav Ašperger⁴⁵, Tomo Švenda, Pavo Matajs, Šimo Berger, Dragutin Benašić, Josip Đaković, Ivan Mitrović, Ivan Štegmajer, Ivan Pavić, Šimo Erdeljac, Josip Kindl i vođa Milan Šarčević.⁴⁶ Gradonačelnik je u to vrijeme bio Dragan Devčić.

Članovi društva nisu bili zadovoljni što od velikih vlastelinstava, prije svega đakovačkog, nisu dobili nikakvu potporu. U izvještaju građevnog odbora navodi se: "Za našu gradnju od moćnih i visokih mjesta ne dobi-smo do sada ništa, niti ima izgleda da će dobiti. /.../ Vlastela grofovi i baruni sagradiše i grade sjajne palače, a sa novcem otetim od sirotinjskih usta. Te velebne građevine služe često puta samo objesti i razvratnosti besposli-čara. Mi hoćemo i moramo sagraditi hram prosvjete, napretka i sreće sa skromnim sredstvima, koja smo draga srca odkinuli od svojih potreba".⁴⁷

Gradnja doma

Gradnja doma započela je 14. kolovoza 1928. godine, nekoliko dana nakon što je Upravni odbor donio zaključak o pristupanju gradnji doma. Uz nadzor A. Freudenreicha, gradnju je vodio Stjepan Matajs. Tijekom 1928. godine A. Freudenreich je dva puta pregledao izgradnju i to 28. kolovoza pri polaganju temelja, kada su učinjene i neke preinake u pro-jektu, zatim 22. i 23. listopada 1928. godine kada je trebalo početi s be-tonskim radnjama.⁴⁸

Nakon što je gradnja bila poodmakla, 11. studenoga 1928. godine svečano je položen (uzidan) kamen temeljac te je u njega položena pove-lja u kojoj je ispisana kratka društvena povijest, koju su potpisali prisutni predstavnici đakovačkih društava uz svoj moto.⁴⁹

Kamen temeljac uzidan je u stražnji zid dvorane ispod srednjega okru-glog prozora (od tri). Kada je kasnije dozidana prostorija za projektore, ti su prozori zazidani, a načinjeni su mali otvori za projektore.

Izrada kamena temeljca bila je povjerena Franji Hendrichu u Osijeku, a izrađen je od bihaćkoga bijelog kamena s dimenzijama 50, 30 i 30 cm

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Dr. Miroslav Ašperger (Đakovo, 1887. - Đakovo, 1945.), đakovački odvjetnik.

⁴⁶ *Spomenica*, n. dj., 13.

⁴⁷ Izvještaj tajnika Gradjevnog odbora od 2. II. 1928.

⁴⁸ Izvještaj Gradjevnog odbora od 2. II. 1929.

⁴⁹ M. HORVAT, n. dj., 293. Takvu povelju u ime "Preradovića" potpisali su Mato Lay, predsjednik i Ferdo Strmecki, potpredsjednik društva, uz društveno geslo: "Bud' mo pjesmom rodu svijest."

sa žlijebom dugim 20 cm i 12 cm promjera, a nosio je pozlaćeni natpis "H S", a ispod njega: "11. XI. 1928."⁵⁰ Toga dana u 10 sati krenula je povorka od parka sa svim hrvatskim đakovačkim društvima u dom gdje je obavljeno polaganje. Temeljni kamen položen je u prisutnosti đakovačkih odličnika, kao počasnih svjedoka, dr. Antuna Švarcmajera, kr. javnog bilježnika u Đakovu, Dane Reichsmanna, veletrgovca i dr. Josipa Mücka, privatnog liječnika te Vilme pl. Hrzić, kume druge zastave, supruge Marijana pl. Hrzića, vlastelinskoga računovodstvenog ravnatelja.⁵¹ Zbor "Preradović" je tom prigodom otpjevao Zajčevu skladbu "Hrvatskom domu".⁵²

Na večer u 8 sati održana je javna vježba sa sljedećim rasporedom: članstvo na preči, naraštajci na ruči, članstvo na visokoj ruči, zatim su uslijedile "Proste vježbe": ženski podmladak, muški podmladak, ženski naraštaj, članice, muški naraštaj, članice, zatim gosti iz Semeljaca, Punitovaca i Beravaca te na kraju članstvo Hrvatskog sokola u Đakovu.⁵³

Do polaganja kamena temeljca dali su kao dobrotvori, a to su oni koji su darovali najmanje 2.000 dinara ili građevnog materijala i usluga u toj vrijednosti: općina trgovište Đakovo, gradilište u vrijednosti od 30.000 din., Brodska imovna općina 5000 din., Jeronim Bassi cigle u vrijednosti od 5000 din., Ivan Gabut jedan vagon pijeska i 20 mtc kreča, Julijana i Tomo Švenda 2000 din., Dragan Devčić 2000 din., Antun Brand 2000 din., Dane Reichsmann 2000 din., dr. Antun Švarcmajer 2000 din., Adam Brajer stolarske radnje u vrijednosti 2000 din., Jung Fratrić i Brand opeku u vrijednosti od 5000 din., dr. Josip Mück 2000 din., Ladislav i Elza Kerschner vagon pijeska i 15 mtc vapna, Franjo Pfeffer u električnom materijalu 2000 din., Hinko Brandt 2000 din., Ana i Mato Kovačević 2000 din., Kata i Suljo Smailbegović 2000 din., Katarina i Stjepan Matajs 2000 din., Barbara i Mijo Matajs 2000 din., Ivan Mitrović 2000 din., Pavao Matajs 2000 din., Katarina i Ivan Melleš 2000 din., dr. Mato Horvat 2000 din., Croatia Zagreb 2000 din., Malvina i Makso Goldstein 2000 din., Mišo Rack 5000 komada opeke vrijedne 2500 din., Julijo Mahler 2000 din., Osječka oblasna skupština Osijek 10.000 din., Pavao Katić 2000 din., Antun Švarcmajer 2000 din., Franjka i Fabo Petrović, L. Varoš 2000 din., dr. Vjekoslav Rotković 2000 din., Obitelj Mije Langfeldera 2000 din., Franjo Šimoković iz Amerike 1870 din., Vilim Münz 1550 din.⁵⁴

⁵⁰ *Spomenica*, n. dj., 9. Fotografija s polaganja kamena temeljca objavljena je u: M. Horvat, nav. dj., s.p. sl. br. 70.

⁵¹ *Spomenica*, n. dj., 9 i 14. Vilma pl. Hrzić vjerojatno nije bila prisutna, naime, nema je na fotografiji. Spomenica je bila pisana prije tog događaja.

⁵² M. HORVAT, n. dj., 293.

⁵³ Izvještaj vodje Hrvatskog sokola u Đakovu podnesen Glavnoj skupštini dne 2. veljače 1929, Muzej Đakovštine, Đakovo, Arhiva Hrvatskog sokola u Đakovu, br. 1320.

⁵⁴ *Spomenica*, n. dj., 10.

Brojni su građani davali dobrovoljne priloge i kao utemeljitelji (oni koji su dali preko 1.000 dinara), podupirujući (više od 240 dinara) ili darovatelji (manje od 240 dinara), koje zbog brojnosti ovdje ne navodimo.

Građevni odbor je tijekom 1928. godine održao 19 sjednica. Uži odbor koji je nadzirao gradnju činili su: Dragan Devčić, Suljo Smailbegović i dr. Mato Horvat.⁵⁵

Gradnja doma brzo je napredovala, te je dom do kraja 1928. godine već bio pod krovom. U jesen 1928. godine planirani radovi su kasnili jer naručene željezne konstrukcije nisu bile stigle, te za betoniranje galerija vrijeme više nije bilo prikladno, pa je gradnja zbog studeni bila obustavljena.⁵⁶

Međutim, Hrvatski sokol u Đakovu više nije bio dugog vijeka. Nakon uvođenja šestosiječanjske diktature 1929. godine donesen je Zakon o Sokolu Kraljevine Jugoslavije (5. prosinca 1929.) po kojem se raspuštaju sva tjelovježbena društva, a osniva se nova organizacija. Zakon je prijetio svakom tjelovježbenom pokretu koji je odbio pristupiti u Sokol Kraljevine Jugoslavije. Hrvatski sokol je donio odluku da ne pristupa u tu organizaciju, te da prestaje s radom.

Posljednja skupština Hrvatskog sokola u Đakovu održana je u dvorani svratišta "Central" u Đakovu 23. prosinca 1929. godine. Blagajnik je izvijestio da je primitak građevne blagajne od 1927. godine do tada iznosio 458.598 din. 16 p., te da je rad upravnog odbora uglavnom bio usredotočen na gradnju i dovršenje Hrvatskoga sokolskog doma te da je sav navedeni novac utrošen u njegovu izgradnju.⁵⁷ Nadalje, blagajnik je izvijestio da je upravni odbor izdao pojedincima koji su društvu pozajmili gotovinu ili predujmili radove, založne isprave na iznos njihova potraživanja s rokom dospijeca od 6 mjeseci uz 8% kamate, dajući im pravo da se na temelju te založne isprave mogu uknjižiti za svoje potraživanje na nekretnini u vlasništvu društva te da su ti pojedinci već i ishodili uknjižbu prava zaloga.

Založne isprave izdane su sljedećim osobama: Stjepanu Matajsu iz Đakova na 127.000 din., društvu Hrvatski dom u Đakovu na 80.400 din., Sulji Smailbegoviću iz Đakova na 40.000 din., Rudolfu Kaizeru iz Osijeka na 31.500 din., braći Bassi iz Đakova na 25.070 din., Pavi Matajsu iz Đakova na 8.000 din., Franji Pfeferu iz Đakova na 7.000 din., Josipu Hefferu iz Đakova na 5.000 din., Fratriću i Brandtu iz Đakova na 4.835 din., dr. Željku Klemenu iz Đakova na 3.000 din., Hermanu Wirreru iz Osijeka na 8.000 din., Stjepanu Vohalskom iz Đakova na 3.000 din., Reichsmannu i sinovima iz Đakova na 7.000 din., Aleksanderu

⁵⁵ Izvještaj Gradjevnog odbora od 2. II. 1929.

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ Zapisnik glavne skupštine od 23. prosinca 1929., Muzej Đakovštine, Đakovo.

Freudenreihu iz Zagreba na 10.000 din., i Jakobu Silberberg iz Đakova na 3.328 din.⁵⁸

Sve sprave koje je društvo imalo predane su Dobrovoljnom vatrogasnom društvu. Starješina je izvijestio da je Hrvatski sokolski savez u Zagrebu na svojoj skupštini od 15. studenog 1929. godine, s obzirom na činjenicu da je zakonom o ustroj Sokola Kraljevine Jugoslavije dokinuto djelovanje hrvatskog Sokolstva, donio zaključak da ne pristupa u Sokol Kraljevine Jugoslavije te je donesen zaključak da se Hrvatski sokol u Đakovu raspusti.

Starješina je izvjestio da je zastava društva poklonjena braći Hrvatskog zmaja. Upozorio je da se značke više ne mogu nositi. Tako je provedena službena likvidacija društva. Međutim, poznato nam je, prema pronađenim plakatima, da je Hrvatski sokol u Đakovu djelovao još neko vrijeme.

Prestanak rada Hrvatskog sokola i u isto vrijeme prestanak rada Hrvatskoga katoličkog orla u Đakovu vrlo je zanimao tadašnje vlasti. Već nekoliko dana nakon skupštine, 31. prosinca 1929. godine, sreski načelnik u Đakovu, Gjurin, o tome je obavijestio Okružnog inspektora Savske banovine u Osijeku. Njemu, a također i Kr. banskoj upravi u Zagrebu poslat je primjerak gruntovnog izvotka za zemljište doma, s već upisanim založnim pravom, koji je načinjen već 27. prosinca 1929. godine.⁵⁹

Na temelju zapisnika s glavne skupštine, vraćen je u zemljišnim knjigama upis prava vlasništva na prethodnog vlasnika, tj. na Upravnu općinu Đakovo.⁶⁰

Ubrzo je đakovački gradonačelnik dr. Antun Niederle⁶¹ sazvao predstavnike vodećih društava u Đakovu 21. veljače 1930. godine radi dogovora oko rješavanja pitanja izgradnje zgrade bivšega Hrvatskog sokola, odnosno s kojim doprinosom će društvo sudjelovati.⁶² Rezultati ovoga dogovora nisu nam poznati, ali po radnjama na izgradnji i dovršenju doma može se zaključiti da tada nije skupljeno mnogo novca.

Iz tog vremena, s početka tridesetih godina, sačuvan je i plakat u kojem se naglašava: "Treba sazidati "HRVATSKI DOM", kojemu je zadaća da dađe krov svim Hrvatskim institucijama, da se u njem usredotoči sav kulturni i politički rad, da Hrvatima bez razlike staleža i vjere, selja-

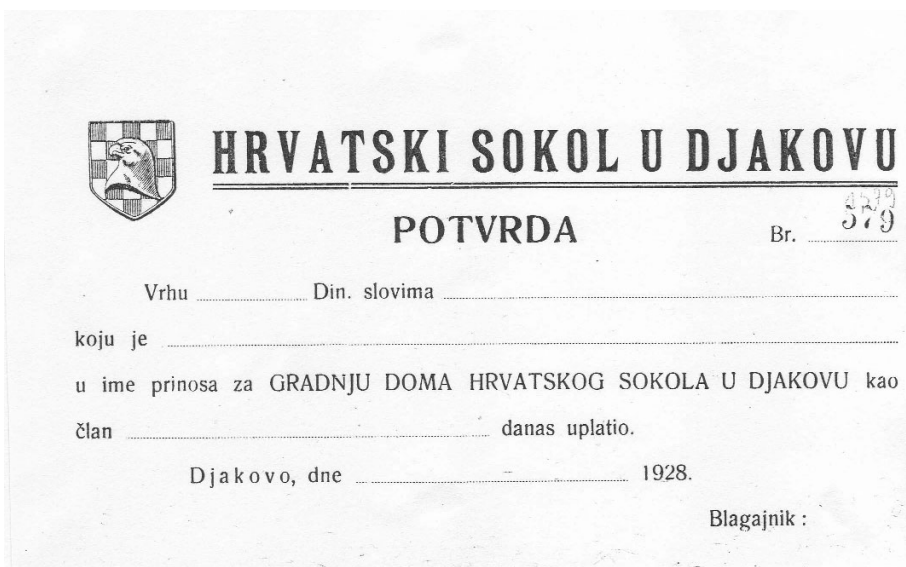
⁵⁸ Isto; usp. zk. ul. br. 1927. k.o. Đakovo u Zk. odjelu Općinskog suda u Đakovu.

⁵⁹ HDA, grupa VI, inv. br. 3285. Dopisi Sreskog načelstva u Đakovu broj 1238 Pov. 1929 od 31. XII 1929.

⁶⁰ Prijepis zapisnika glavne skupštine od 23. prosinca 1929. odložen u Zemljišno knjižnoj službi Općinskog suda u Đakovu pod brojem Z-234/30.

⁶¹ Dr. Antun Niederle (Đakovo, 1884. - Đakovo, 1964.), Đakovački odvjetnik i općinski načelnik u više mandata.

⁶² Dopis gradonačelnika od 15. veljače 1930., broj 1328/1930. Kopija u posjedu autora.

Tiskаница potvrde Hrvatskog sokola u Đakovu iz 1928. godine, kojom se potvrđuje uplata doprinosa za gradnju Doma Hrvatskog sokola u Đakovu.

ku, radniku i gradjaninu postane zajednički “HRVATSKI DOM”, u kojem će Hrvati diljem cijele Hrvatske domovine bilo u kojoj provinciji nastavanja naći sakupljene Hrvate našeg Djakova. U “Hrvatskom domu” raspredat će se razna kulturna i politička pitanja našega života”.⁶³

Iz zemljišnih knjiga saznajemo da je Upravna općina Đakovo ispravom od 15. studenoga 1935. godine prenijela pravo vlasništva doma u izgradnji sa zemljištem u korist dotadašnjih založnih vjerovnika: Stjepana Mataisa u 127/324 dijela, Odbora za gradnju “Hrvatskog doma” u 88/324, Sulje Smailbegovića u 40/324, braći Bassi u 25/324, Pave Mataisa u 8/324, Josipa Hefera u 5/324, dr. Željka Klemena u 3/324, svih iz Đakova, Hermana Wierera u 8/324 iz Osijeka, Aleksandera Freudenreicha u 10/324 iz Zagreba, D. Reichsmanova sina u 7/324 iz Đakova, Stjepana Vohalskog u 3/324 iz Đakova.⁶⁴

⁶³ Plakat je tiskala Biskupijska tiskara Đakovo. Potpisnici proglašenog na tom plakatu su: za neovisno građanstvo Mato Šarčević, za Savez hrvatskih obrtnika Mato Lay, za Hrvatsku čitaonicu Ante Pavličić, za Hrvatsku pučku čitaonicu dr. Matija Belić, za Hrvatski sokol Dragan Devčić, za Hrvatski orao Martin Wüsch, za Hrvatski katolički narodni savez Ivan Sećkar, za hrvatsko glazbeno i kazališno udruženje “Preradović” Mato Horvat, za obrtnički sportski klub Ivan Kliebert i za sportski klub “Hajduk” Ivan Hepp.

⁶⁴ Zk. ul. 1927, list “C”, Zk. odjel Općinskog suda u Đakovu.

Nakon nestanka Hrvatskoga sokola, uobičajeni naziv za dom u izgradnji postao je Hrvatski dom.

Radi dovršenja doma osnovan je Odbor za gradnju Hrvatskog doma. Predsjednik toga odbora bio je Dragan Devčić, a tajnik Ivan Gašparac, ravnatelj građanske škole.

Stjepan Vohalski je svoj suvlasnički dio prodao Odboru za gradnju Hrvatskog doma u Đakovu 1937. godine.⁶⁵

Posveta Hrvatskog doma

Pozivano je i građanstvo putem tiskanih letaka na davanje priloga za izgradnju te je tako skupljeno nešto novca. Izgradnja doma je nastavljena te je dom posvećen 11. srpnja 1937. godine. Jedan od njegovih graditelja, Stjepan Matajs, nažalost nije dočekao taj dan. Umro je 9. travnja 1937. godine. Posvetu je obavio dr. Andrija Spiletak.

U nedjelju, 11. srpnja 1937 u pola 11 sati prije podne obavljena je u prisutnosti velikog broja đakovačkog rodoljubivog građanstva, kao i seljaštva, posveta zgrade Hrvatskog doma. Dvorana je bila dupkom puna. Pred pozornicom je bio improviziran oltar, na kojem su gorile svijeće, dok je preko pozornice bila postavljena hrvatska trobojnica. Na pozornici je bio cijeli sadašnji odbor Društva za gradnju Hrv. Doma u Đakovu. /.../ Prvi je uzeo riječ predsjednik Odbora za gradnju Hrv. Doma Dragan Devčić, koji je pozdravio prisutne kao i velikog prepošta stolnoga kaptola Mgr. dra Andriju Spiletka i zamolio ga, da obavi posvetu Doma. /.../ Muški zbor HPD "Preradovića" otpjevao je skladno "Rudi zora" od Majera, iza čega je tajnik Doma Ivan Gašparac, iznio u lijepom i misaonom govoru pregledni historijat gradnje "Hrvat. Doma". /.../ Na koncu proslave je uzeo riječ predsjednik Hrv. Doma Dragan Devčić, koji je u svom muževnom govoru usporedio Hrv. Dom sa zgradom reprezentativne katedrale. /.../ Na koncu govora je apelirao na prisutno građanstvo, da svojim doprinosima omogućí konačno dovršenje doma. /.../ Poslije toga su svi prisutni iz dubine srca zapjevali "Lijepa naša domovina".⁶⁶ "Preradović" je otpjevao još i Canićevu "Živo biju srca naša".⁶⁷

Iako posvećen, dom nije bio u potpunosti dovršen. Trebalo je još dovršiti stubu u dvorani za balkon, urediti balkon, električne instalacije, urediti pozornicu, postaviti zastor, parket, peći, urediti društvene prostorije i drugo.⁶⁸ Prema projektu tavan nije bio prohodan, s obzirom na

⁶⁵ Zk. ul. 1927. Prijepis kupoprodajnog ugovora pohranjen je u zk. odjelu pod brojem Z-2979/37. Ugovor je za kupca potpisao predsjednik društva Dragan Devčić.

⁶⁶ "Posveta "Hrvatskog Doma" u Đakovu", *Hrvatska Djakovština* (Đakovo), god. I, br. 23, 17. VII. 1937., 8.

⁶⁷ M. HORVAT, n. dj., 375.

⁶⁸ "Dvaput daje, tko odmah daje", *Hrvatska Djakovština* (Đakovo), god. I, br. 23, 17. VII. 1937., 1.

to da je “na lagani kostur od dasaka s donje strane pribijena oplata od “Celotex-ploča s pokrovnim letvicama”.⁶⁹ U unutrašnjosti je dom bio ukrašen ornamentima koje su izveli soboslikari Karlo Vorgić i njegov sin Ilija.

Otvorenje Doma obavljeno je u nedjelju 25. srpnja 1937. godine, kada je bila svečana proslava rođendana dr. Vlatka Mačeka. Toga dana do podne su u Hrvatskom domu prvaci HSS-a đakovačkog kotara održali govore, a u četiri sata poslije podne održana je velika narodna zabava.⁷⁰

Poznato nam je da je dana 5. rujna 1937. godine bila u Hrvatskom domu ljetna zabava. Organizator je vjerojatno bilo HPD “Preradović”. Čista dobit je bila namijenjena nabavi zastora na pozornici Hrvatskog doma u Đakovu. Od čiste dobiti ustupljeno je Hrvatskom domu 8.450 dinara.⁷¹ Početkom sljedeće godine “Preradović” je naručio od osječkog slikara Ivana Rocha⁷² detaljni nacrt zastora za pozornicu Hrvatskog doma, koji je on i načinio uz naknadu od 600 dinara.⁷³ Međutim, zastor po nacrtu Ivana Rocha vjerojatno nikada nije načinjen.

I u selima Đakovštine nastojalo se sagraditi hrvatske domove. Tako je 25. rujna 1938. godine posvećen Hrvatski dom u Trnavi.⁷⁴

Izgradnja Hrvatskog doma u Đakovu je poprilično odstupila od prvotnih Freudenreichovih nacрта, a do toga je došlo najvjerojatnije zbog nedostatka novca.

Hrvatski dom u Đakovu nikada nije bio u potpunosti dovršen, kao ni brojni hrvatski domovi u Hrvatskoj.⁷⁵

⁶⁹ Aleksander FREUDENREICH, *Prosvjetna ognjišta. Priručnik za poticanje na građenje osnivanje i izgradnju društvenih domova s dvoranama u Hrvatskoj*, Zagreb 1943., 195. U ovoj knjizi je Freudenreich objavio i nekoliko nacрта Hrvatskog doma u Đakovu.

⁷⁰ Đakovo će dostojno proslaviti rođendan dra Mačeka, *Hrvatska Đakovština* (Đakovo), god. I, br. 23, 17. VII. 1937., 3.

⁷¹ M. HORVAT, n. dj., 375.

⁷² Ivan (Hans) Roch (Wiener Neustadt, Austrija, 1869. - Montreal, Kanada, 1972.), slikar i grafičar. Došao je u Osijek s roditeljima kao dijete. Od početka dvadesetih godina 20. stoljeća izradio brojne crteže i grafike vezane napose uz Osijek i Slavoniju. Osijek napustio potkraj 1944. godine kao pripadnik Njemačke narodne skupine.

⁷³ M. HORVAT, n. dj., 378.

⁷⁴ Isto, 382.

⁷⁵ Razlog je tome, mišljenja je A. Freudenreich: “Zašto su ovi domovi ostali nedovršeni? Zato, jer su prvi zanos i oduševljenje gradilaca odavno ugasnuli. A dvorana služi kako-tako svojoj svrsi. Nekadašnji požrtvovni rodoljubi povukli su se iz bilo kojeg razloga iz javnoga prosvjetnog rada, dok se nova pokoljenja zanose drugim idejama, te ni ne misle na to, da bi valjalo djelo, koje su očevi započeli, konačno ipak dovršiti. Mladi imaju svoje misli, za koje i nastoje ih ostvariti, prigovarajući uzput starijima, da su ovaj ili onaj dom loše izgradili ili ga ostavili nedovršenim. Ne znaju danas više, koliko je rodoljublja, koliko požrtvovnosti, koliko nesebičnosti ugrađeno u svaku opeku naših hrvatskih domova!” A. FREUNDREICH, n. dj., 303.

Hrvatski dom poslije Drugoga svjetskog rata

Poslije Drugoga svjetskog rata Hrvatski dom su preuzele nove vlasti, ali nije odmah u cjelini izvršen i gruntovni prijenos na općenarodnu imovinu. U rješenju o prijenosu prava vlasništva suvlasničkog dijela Sulje Smailbegovića navodi se i kratki opis zgrade. "Zgrada je čvrsto zidana na kat od pečene cigle a sastoji se od velike dvorane sa galerijom i pozornicom te dvije sobe prizemno i na katu jedna velika dvorana (soba) kuhinja, smočnica te dva klozeta vr. u cjelosti 800.000 Din."⁷⁶

Iz tiska saznajemo da je neposredno poslije Drugoga svjetskog rata početkom 1946. godine tadašnja gradska narodna fronta organizirala sabirnu akciju za popravak i obnovu Hrvatskog doma, u čemu je, prema popisu priloga, imala priličnog uspjeha.⁷⁷ Iz novinskog članka saznajemo da je početkom 1946. godine dom još uvijek nosio naziv Hrvatski dom. Tada su priloge dali: Antun Horvat 40 din., Edo Blazius 20 din., Marija Fehir 20 din., Ivan Kadić 20 din., Ivan Glavić 100 din., Zvonko Orešković 80 din., Franjo Šestak 20 din., Đuro Bassi 100 din., Stevo Kroato 100 din., Ana Bogner 100 din., Fila Grgić 10 din., Roka Ratinčević 50 din., Julijana Papratović 50 din., Mijo Drenjančević 500 din., Pavo Brdarić 500 din., Danica Mustapić 100 din., Slavko Kalman 1000 din., Josip Baličević 50 din., Šimo Baličević 20 din., Đuka Barišić 220 din., Antun Medvedarović 10 din., N. Pevalek 20 din., Antonija Piler 100 din., Ivan Hegeđušević 300 din., Stanko Pišl 100 din., Samostan 200 din., Ivan Pavičić 50 din., Petar Majski 50 din., Katica Šafauzer 50 din., Marija Andraković 10 din., Matišić 10 din., Biro Linička 30 din., Kata Gerstner 20 din., Marija Gajger 50 din., Šimo Mandarić 100 din., Danica Mihal 10 din., Branko Vindiš 60 din., Zvonko Valečić 100 din., Mišo Kristek 50 din., Barica Budor 10 din., Mate Dugač 20 din., Ivan Sitarić 20 din., Stjepan Gašparević 20 din., Franjo Vida 50 din., Antun Miler 10 din. Priloga je zasigurno bilo još, s obzirom na to da se navodi da se akcija prikupljanja nastavlja. Prilozi su se mogli predavati svakog dana tajniku gradskog NO-a Josipu Zubeku, kojemu je tri godine kasnije suđeno upravo u ovome domu!

Godine 1954. dom je preuređen, preseljeno je u ovu zgradu kino iz hotela "Palace" te je na zapadnoj strani zgrade nadozidana prostorija za projektore i operatora. Prvi kvalificirani kinooperator bio je Matija Bešlić (1915.-1981.).⁷⁸ Taj posao je počeo obavljati 1936. godine, još dok je kino bilo u đakovačkom hotelu. Kasnije je bio i direktor doma.

⁷⁶ Rješenje koje je odloženo u Zk. odjelu Općinskog suda u Đakovu pod brojem Z-2107/46.

⁷⁷ Sabirna akcija za Hrv. Dom, "Đakovština", *Glasilno Narodne fronte za kotar i grad Đakovo* (Đakovo), god. II, br. 10, 12. I. 1946., 4.

⁷⁸ Mirko KLADARIĆ, "Matija Bešlić-Čika Mato, kino-operator", *ĐG*, god. VII, br. 139, 2. XI. 2000., 15.

Poslije Drugoga svjetskog rata zgrada je kraće vrijeme nosila naziv Hrvatski dom, zatim Dom kulture, a 1954. godine nakon što kino preseljava u zgradu doma, izmijenjen je u kino Dom kulture. Nije nam poznato do kada je točno zgrada nosila naziv Hrvatski dom, ali znamo da se 1945. godine taj naziv još nije promijenio. Od 1971. godine naziv je izmijenjen u kino Slavonija, koje 1. srpnja 1975. godine ulazi u sastav Narodnog sveučilišta "August Cesarec" Đakovo. Nakon integracije tadašnji zbor radnika Narodnog sveučilišta donio je 1975. godine odluku o promjeni naziva u Hrvatski dom. Međutim, takav natpis na zgradu nije stavljen, a i pitanje je bi li to u ono vrijeme bio ostvarivo.

Dvorana doma služila je za razne namjene i svrhe: za kazališne predstave, koncerte, političke skupove, gostovanje umjetničkih skupina, a poslije 1954. godine i za kinopredstave. U domu su nastupala i brojna kulturno-umjetnička društva iz Đakova. U dvorani doma osnovan je KUD "Ivo Lola Ribar" 1948. godine.⁷⁹ Društvo je djelovalo u više sekcija, sve do 1976. godine, kada je rasformirano. Poslije toga, kratako vrijeme djelovao je RKUD "Meteor". Godine 1977. osnovano je pjevačko društvo koje je dobilo ime prvoga đakovačkog društva "Sklad",⁸⁰ koje i sada uspješno djeluje. Valja spomenuti i kazalište "Z", koje je djelovalo kratko vrijeme (1975.-1976.).⁸¹ Od zabavnih priredaba svakako treba istaknuti izbor "Prvoga glasa Đakovštine", priredbu za koju u gledalištu često ni za stajanje nije bilo mjesta!

Dvorana doma je služila i kao sudnica! Naime, kako saznajemo iz tiska, od 4. do 7. srpnja 1949. godine ovdje se održavala rasprava protiv optuženih bivših funkcionara Gradskog Narodnog odbora u Đakovu, protiv Josipa Zubeka, Josipa Surovog i drugih.⁸² Te je godine dom već nosio naziv Dom kulture. Osim toga održavale su se i rasprave drugih sudskih postupaka.

Na katu u jednoj prostoriji do ulice, započeo je s radom 1953. godine i đakovački radioklub, koji je ovdje bio smješten nekoliko godina.⁸³

⁷⁹ Krešimir PAVIĆ, "125 godina pjevačkih društava u Đakovu", *Katalog izložbe Muzeja Đakovštine u Đakovu*, Đakovo 1988., 9.

⁸⁰ Isto; M. KLADARIĆ, "Uvijek su nad ravnicom Đakovštine pjevali slavuji", 27.

⁸¹ M. KLADARIĆ, "Uvijek su nad ravnicom Đakovštine pjevali slavuji", n. dj., 26.

⁸² "Suđenje funkcionerima Gradskog Narodnog odbora", *Službeni glas Gradskog Narodnog odbora u Đakovu* (Đakovo), god. II, br. 28, 9. VII. 1949., 1.-2.

⁸³ Vlado WAGNER, "Povijest radio-amaterizma u Đakovu-sjećanja", *Godišnjak đakovačkih radio-amatera* (Đakovo), god. I, br. 1, 25. I. 1997., 2.-3.

Zatvaranje doma i njegovo rušenje te pripreme za izgradnju novog doma

Na sam Badnjak, 24. prosinca 1980. godine kino "Slavonija" je zatvoreno zbog neispravnih električnih instalacija, jer je po nalogu elektroenergetskog inspektora tadašnje Zajednice općina Osijek zgrada isključena iz električne mreže.⁸⁴

Ubrzo nakon zatvaranja, predloženo je uvođenje mjesnog samodoprinos, kako bi se obavio neophodni popravak instalacija, uredila pozornica te riješio problem zagrijavanja.⁸⁵ Na referendumu 7. lipnja 1981. godine mjesni samodoprinos, koji je bio i radi vodoopskrbe, odvodnje i unapređenja osnovnog obrazovanja, nije prošao u dvije mjesne zajednice, u kojima je obnovljen 13. prosinca 1981. godine te su se tek nakon što je prošao u tim mjesnim zajednicama počela skupljati novčana sredstva za adaptaciju doma.

Tadašnji SIZ za kulturu dao je izraditi idejni projekt rekonstrukcije i dogradnje. Njime je bila predviđena rekonstrukcija i dogradnja u ukupno 2.598 četvornih metara površine. Po tome projektu Dom kulture bi imao dva kata. U prizemlju, osim ulaznog hola bila bi velika dvorana s 350 sjedala, velika scena sa skladištem i čitaonicom i knjižnicom. Na prvom katu bio bi balkon s 240 sjedala, drugi dio čitaonice i knjižnice te projekcijska kabina. Na drugom katu, uz hol bi se smjestio treći dio čitaonice i biblioteka.⁸⁶

Kada je trebalo dobiti potrebne dozvole, ustanovljeno je da su u zemljišnoj knjizi kao vlasnici upisane osobe na koje je još 1935. godine općina Đakovo prenijela pravo vlasništva ili nasljednici tih osoba. Poslije Drugoga svjetskog rata na državno vlasništvo preneseni su samo suvlasnički dijelovi Smailbegovića i Reichsmanna i to ukupno u tek 47/324 dijela. Suljo Smailbegović bio je nakon uspostave NDH zamjenik zapovjednika hrv. Ustaškog stana za mjesto i kotar Đakovo te je očito to bio razlog za prijenos njegove imovine u vlasništvo države, dok je nejasan razlog prijena Reichsmannova suvlasničkog dijela. Prijenos na državno vlasništvo bio je izvršen na temelju tipskih odluka koje u obrazloženju navode: "kako je napred imenovano lice njemačke narodnosti bilo upisano u "Kulturbund", a nije se borilo u redovima narodno oslobodilačke vojske i Partizanskih odreda Jugoslavije, niti je podanik koje od neutralnih država, to je na osnovu čl. 30 /.../".⁸⁷ Obojica su se svojim visokim

⁸⁴ "Zatvorena dvorana kina "Slavonija"", *Đakovački list* (Đakovo), god. XXVII, br. 949, 23. I. 1981., 5.

⁸⁵ "Samodoprinosom do novih objekata", *Đakovački list* (Đakovo), god. XXVII, br. 954, 30. IV. 1981., 2.

⁸⁶ "Samodoprinosom do boljeg sutra", *Delegatski list - Informativni list delegata i delegacija Skupštine općine Đakovo*, (podlistak *Đakovačkog lista*), god. XXVIII, br. 28, 26. XI. 1981., 2.

⁸⁷ Oduzimanje suvlasničkog dijela Sulje Smailbegovića provedeno je rješenjem koje je odloženo u gruntovnici pod brojem Z-2107/46. Suvlasnički dio D. Reichsmanna je prenešen na državno vlasništvo po odluci koja je u gruntovnici pohranjena pod brojem Z-1120/45.

prilozima za izgradnju Hrvatskog doma istaknuli kao domoljubi, Hrvati, te je navod da su oni "lica njemačke narodnosti" suvišno komentirati, pogotovo što je još 1942. godine NDH Reichsmanovima oduzela imovinu kao Židovima, a za Smailbegovića je s obzirom na njegovo ime i prezime očigledno da nije bio njemačke narodnosti!

Od preostalih suvlasnika ili njihovih nasljednika tek je 1983. godine preneseno pravo vlasništva na Društveno vlasništvo s pravom korištenja Narodnog sveučilišta "August Cesarec" Đakovo, (ukupno u 277/324 dijela) i to sudskom presudom.⁸⁸

Dvije i pol godine nakon zatvaranja zgrade, 25. kolovoza 1983. godine, počeli su radovi na adaptaciji i rekonstrukciji zgrade. Bilo je planirano da se u prvoj fazi izvrši izmjena krovne konstrukcije, popravak nosećih zidova, dogradnja ulaza u zgradu, uređenje sanitarnog čvora i prostora za gradsku knjižnicu i čitaonicu. Nosilac investicije u prvoj fazi je Narodno sveučilište "August Cesarec", a izvođač radova "Rad" iz Đakova.⁸⁹

U tom preuređenju naknadno je u rujnu ustanovljeno da su tri nosiva zida starog doma derutna te da ih zbog dotrajalosti treba srušiti.⁹⁰ Tako je zgrada doma srušena do temelja u jesen 1983. godine. Kamen temeljac, koji je bio uzidan u stražnjem dijelu dvorane, pronađen je prilikom rušenja i predan na čuvanje Muzeju Đakovštine.⁹¹ Nije bila pronađena boca s popisom građana koji su dali dobrovoljne priloge.

Gradnja novog doma

Godine 1984. kada je srušen stari dom, započeli su zemljani radovi radi izgradnje novog doma. Najprije je trebalo načiniti novi projekt. Tek je 6. veljače 1984. godine dobiven novi projekt i riješene su neke teškoće vezane uz energetski kabel. Ugovor između investitora i izvođača radova, GRO "Rad" iz Đakova, potpisan je sredinom srpnja 1984. godine. Na temelju tog sporazuma izvođač se obvezao da će sagraditi novu zgradu doma i staviti je pod krov do 15. rujna, ali to nije bilo ostvareno.⁹²

⁸⁸ Presuda Općinskog suda u Đakovu broj P-611/82 od 18. siječnja 1983. godine. Prijepis presude odložen je u Zemljišno knjižnom odjelu pod brojem Z-520/83.

⁸⁹ "Počela rekonstrukcija Doma kulture. Prva faza do kraja godine?", *Đakovački list* (Đakovo), god. XXX, br. 985, 23. IX. 1983., 2.

⁹⁰ "Dom kulture u rujnu 1984.", *Đakovački list* (Đakovo), god. XXX, br. 988/989, 23. XI. 1983., 2.; "Kasni izgradnja Doma kulture", *Đakovački list* (Đakovo), god. XXXI, br. 1005, 12. X. 1984., 1.

⁹¹ Tijekom 1997. godine otkrio sam da se kamen temeljac nalazi u dvorištu Muzeja Đakovštine, na otvorenom prostoru. Nakon ukazivanja na značaj kamena, isti je unešen u muzejsku garažu koja služi kao skladište. U to vrijeme je, naime, Muzej oskudjevala sa prostorom.

⁹² Kasni izgradnja Doma kulture, str. 1.

Gradnja doma se bila oteгла zbog nedostatka sredstava. Dovošenje je bilo najavlјivano za 1984., a zatim i za 1985. godinu. Krajem 1985. godine istjecao je petogodišnji samodoprinos iz čijih sredstava se djelomično financirala i izgradnja doma, a dom iz tih sredstava nije mogao biti dovršen. Tada je Republički SIZ za kulturu, koji je već za ovaj objekat dao 55 milijuna dinara, dao tridesetak milijuna uz napomenu da su to posljednja sredstva u tu svrhu i da se na nova više ne računa.⁹³ Međutim, ni to još nije bilo dovoljno te je produžen mjesni samodoprinos.

Otvoreње novog Doma kulture bilo je u travnju 1986. godine, u povodu obilježavanja tadašnjeg Dana oslobođenja Đakova. U novi Dom smješteni su kinodvorana, gradska knjižnica i čitaonica. Dana 30. travnja 1986. godine u novom kinu prikazana je i prva kinopredstava.

Iako nekoliko godina u Đakovu nije bilo prikladne kinodvorane, ipak su se održavale kinopredstave u jednoj maloj dvorani (učionici) u zgradi Narodnog sveučilišta "August Cesarec" u ulici Bana Jelačića i u Strossmayerovu parku.

Početcikom 1987. godine u zgradu su preseljene Gradska knjižnica i čitaonica.

U izgradnju nove zgrade Doma kulture utrošeno je ukupno 314.002.440 dinara, od toga iz sredstava samodoprinosu 55.668.517 dinara, a iz raznih izvora 258.333.539 dinara.⁹⁴ U ovom iznosu sadržana je cjelokupna izgradnja novoga objekta i njegovo opremanje osim nekoliko preostalih pojedinosti: izgradnje protupožarnog puta, opremanja pozornice rasvjetnim uređajima i opremanja objekta razglasnim uređajima.⁹⁵ Ovaj objekat za grad predstavlja najznačajniju investiciju u području kulture do danas.

Nakon demokratskih izbora, naziv doma promijenjen je 1991. godine u Hrvatski dom. Prvo je to bio Hrvatski dom, zatim Dom kulture, pa ponovno Hrvatski dom. Neki običavaju spajati te nazive u Hrvatski dom kulture.

⁹³ "Rješenje - novi samodoprinos?", *Đakovački list* (Đakovo), god. XXXII, br. 1021, 11. X. 1985., 1.-2.

⁹⁴ "Samodoprinos koji život znači", *Đakovački list - poseban prilog* (Đakovo), god. XXXIII, br. 1043, 28. II. 1987., 4.

⁹⁵ Isto.

SUMMARY

THE CROATIAN CENTRE IN ĐAKOVO

From the beginning of the 20th century, Croatian centres were constructed in several Croatian towns of various sizes due to the efforts of the societies of the Croatian Falcon. In the social, cultural and political life of especially the smaller towns, these Croatian centres played a very important role. On the basis of archival sources, newspapers and literature, the author examines the history of the Croatian Centre in Đakovo, from the original initiatives that led to its construction up to the end of the 20th century.